

Леська Л.П. (Мінск, Беларусь)

Ад сінкрэтызму да метамарфозы: эвалюцыя міфалагізму Яна Баршчэўскага

Міфалагізм Яна Баршчэўскага шырока вывучаецца ў беларускім літаратуразнаўстве. В. Каваленка, У. Калеснік, А. Яскевіч, К. Лецка абазначылі трансфармацыю міфа ў літаратурныя творы пісьменніка як адзнаку рамантычнага светаадлюстравання. М. Хаўстовіч даследаваў міфалагічную мадэль свету ў мастацкіх тэкстах Яна Баршчэўскага. П. Васючэнку, С. Тычыне аўтарскі міфалагізм бачыцца як выкарыстанне аўтарам міфалагем, міфалагічных структур, міфалагічных сюжэтаў і архетыпавых вобразаў.

Не аспрэчваючы важнасць першых падыходаў да міфалагізму пісьменніка і абапіраючыся на метадалагічныя распрацоўкі беларускіх крытыкаў, мы імкнемся раскрыць архаічную аснову мастацкага міфалагізавання, вылучыць фрагменты біблейскіх міфаў у мастацкіх тэкстах Яна Баршчэўскага, вызначыць аўтарскія міфалагічныя новаўтварэнні.

Неабходна ўсвядоміць, што “міф — гэта глыбінны і арганічны, першапачаткова адзіны спосаб асэнсавання рэчаіснасці” [3, с. 7], міфалагізацыя заключаецца ў тым, што “любая з’ява, падзея, асоба ці нават рэч свядома ці падсвядома ўзводзіцца на ўзровень міфа, афармляецца ў міф” [3, с. 7]. Адметнасцю міфалагізацыі, на думку Д. Максімава, сталі:

- “прысутнасць міфалагічных канцэпцый, якія маюць сувязь са старажытнымі міфалагічнымі, рэлігійнымі сістэмамі і фальклорам;
- запазычаныя вобразы і сюжэты з літаратуры і мастацтва, узведзеныя ў ранг міфапаэтычных сімвалаў (Дэман, Гамлет, Дон Кіхот);
- уласна міфатворчыя ўяўленні з выкарыстаннем фантастычнай умоўнасці і стварэннем уласных міфаў” [2, с. 24].

У аснову аўтарскага міфалагізавання Яна Баршчэўскага было пакладзена архаічнае міфалагічнае светаадчуванне, якое ўтрымлівае ў сабе адгалоскі *міфалагічнага сінкрэтызму*, сутнасць якога праяўляецца ў непадзельным існаванні першаэлементаў і стыхій: зямлі, агню, вады і паветра. Іх адзінства праявілася ў вобразах з апавяданняў “Рыбак Родзька”, “Вогненныя духі”, “Яснасць на небе”. Сябар Родзькі (апавяданне “Рыбак Родзька”) бачыў, як “соўгаліся па берагах нейкія пачвары, бамбэльнікі водныя ператвараліся ў доўгія постаці, накшталт велізарных стрэлак і на вогненных крылах лёталі над вадою...” [1, с. 149]. У фантастычнай праяве водныя стварэнні (як водная нявызначанасць, водная бясформеннасць), пераўтвараюцца ў вогненныя стрэлкі (вогненную накіраванасць, геаметрычную акрэсленасць, вертыкаль).

Пераўтварэнні такога тыпу былі занатаваны на шматлікіх старажытных арнаментых, дзе агонь паказваецца ў выглядзе стралы, накіраванай уверх. Такім чынам перадавалася паходжанне агню ад вогненнага змея, які ўздымаўся з апраметнай у выглядзе сонца і рухаўся з зямлі ў неба. Магчыма, Ян Баршчэўскі трансфармаваў міфалагічныя ўяўленні пра генетычную сувязь агню, з аднаго боку, з Геліёсам, а з другога – з Зеўсам, Пасейдонам. У сувязі з гэтым становіцца зразумелым культавае ўшанаванне гульні сонца, маляўніча ўзноўленае пісьменнікам у “Нарысе Паўночнае Беларусі”: “Узыходзіць сонца, уздымаецца над гарамі і лясамі і на вачах усяго люду рассыпаецца ў небе на дробныя зіхатлівыя зорачкі, зноў збягаецца ў адзін агністы шар; яго акружае безліч вясёлкавых кругоў, і ён мігціць, кружачыся вакол свае восі [1, с. 88].

Агонь – адна з галоўных стыхій міфамыслення Яна Баршчэўскага, якая мае амбівалентны сэнс. Агонь у мастацкім міфалагізаванні пісьменніка выражае як ідэю гібелі, так і ідэю ачышчэння. У апавяданні “Пра чарнакніжніка і цмока...” пасля шчырай малітвы ксяндза ўвесь дом Карпы ахапіла полымя. Такое ж відовішча адбылося і ў апавяданні “Кабета Інсекта”: “Страх успомніць, што там рабілася. Са страшным піскам і сыканнем з усіх куткоў пасыпаліся страшыдлы: матылі, у якіх заместа крылаў вырасталі з бакоў вогненныя языкі; тоўстыя чэрві, што дыхалі дымам, быццам пухіры ўнімаліся ўгору; крыклівыя цвыркуны і крылатыя гады лёталі над падлогаю...” [1, с. 295]. Такі накіраваны рух агністых стварэнняў угору, магчыма, быў сімвалічным напамінам пра ўяўленні архаічных культур, дзе агонь быў палігамікам Бога апраметнай, які вырываўся на волю ў абліччы вогненнай пачвары. Такое сімвалічнае значэнне агню ў зборніку “Шляхціц Завальня...” не адзінае, у апавяданні “Яснасць на небе” і “Нарысе Паўночнае Беларусі” яскрава дэманструецца сонечнае паходжанне вогненнай стыхіі.

Так, у апавяданні “Яснасць на небе” пісьменнік змясціў разгорнутае апісанне незвычайнага відовішча: “Нечакана зыркае святло ўдарыла ў вакно і асвяціла пакой. Усе змоўклі, перапалоханыя пасля выскачылі з хаты <...>. Ubачылі на небе такую зыркасць, што ледзь вока трывае; разлілася яна накшталт велізарнае ракі... Хмары, распаленыя чырвоным полымем, ляжалі на даляглядзе <...>. Доўга моўчкі стаялі і паглядалі мы на гэты дзіўны і страшны малюнак неба; нарэшце яснасць вогненнае ракі пачала цьмець і нікнуць у паветры, патухлі хмары, і сутонне зноў ахінула неба і зямлю” [1, с. 244]. Тропы “распаленыя хмары”, “вогненная рака”, “патушаныя хмары”, “яснасць, накшталт велізарнае

ракі” – вынік аўтарскага міфалагізавання, трансфармацыі архаічных міфалагічных уяўленняў пра амбівалентны агонь і шматзначную ваду.

Эвалюцыя міфалагізму Яна Баршчэўскага праявілася ў тым, што аўтарскі міф стаў не толькі спосабам пачуццёвага ўспрыняцця свету, але і асновай паэтычнай вобразнасці, ён набыў новае функцыянальнае, мадэлюючае значэнне.

Літаратура

1. Баршчэўскі, Я. Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі ; уклад., прадм. і камент. М. Хаўстовіча. – Мінск : Беларус. Кнігазбор, 1998. – 480 с.
2. Максимов, Д. Е. О мифопоэтическом начале в лирике Блока (Предварительные замечания) / Д. Е. Максимов // Блоковский сборник. – Тарту, 1973. – С. 3–34.
3. Осипова, Н. О. Творчество М. И. Цветаевой в контексте культурной мифологии Серебряного века / Н. О. Осипова. – Киров . Изд-во ВГПУ, 2000. – 272 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ